

Darwinova pěnkava

„Jak malý rozdíl musí často určit,
který by měl přežít a který zhynout!“

*Charles Darwin,
dopis Ase Grayové¹*

Celé měsíce se profesorka ráno co ráno ve čtyři hodiny budila do stejné mizérie – příliš brzy na vstávání, příliš pozdě na prášek na spaní. V tuto hroznou hodinu se nedalo dělat nic jiného, než plakat nebo zahánět slzy úvahami o práci, životě – zastaralých výrazech pro bolest. Jak mi řekla, staroangličtina měla zvláštní slovo – *uhteara* – pro smutek nebo žal, jež člověk pocítuje těsně před svítáním.

Mnoho schůzek, které si se mnou profesorka Pearl Quinceyová domluvila, posléze zase zrušila. Pokaždé když jsme spolu mluvily, byla buď „šíleně zaneprázdněná“ nebo „zarytě nezávazná“, takže nemohla vstoupit do terapie. Vždy jsem se domnívala jen něco málo o její minulosti.

Narodila se v nějaké chatrči na Jamajce a ještě jako malé dítě emigrovala s rodinou do Spojených států. Ve čtrnácti letech se Pearl vrátila na ostrov, aby tam žila s tetou učitelkou. Ve škole dosahovala skvělých úspěchů a představovala si, že jednou bude přednášet na univerzitě. Na Jamajce nebo někde na jihu Ameriky. Na státní střední škole její schopnosti upoutaly pozornost profesorů. Podněcovali ji, aby směřovala výš. Měla na to stát se učenicem, učit na univerzitě, ukazovat cestu ostatním mladým lidem.

Po vyčerpávajících dvanácti letech na školách, kdy zároveň pracovala, aby finančně pomohla rodině, dostala Pearl nabídku

ne zrovna nevýznamného místa na katedře anglického jazyka. Ten okamžik byl jak pro ni, tak pro její rodinu jedním z nejradějištějších v životě. Holčička, narozená v ručně postaveném obydlí bez teplé vody, děvče, na které děti jeho blízkých učitelů plivaly, se teď stala docentkou literatury.

Avšak zhruba po roce Pearlina nového života bylo zřejmé, že něco není v pořádku. Pearl se ve vznešeném univerzitním prostředí, jež jí přece mělo nabízet vše, na co si jen vzpomene, cítila méně motivovaná, osamocnější a vyčerpanější než kdy dříve. Nic z toho, co prožila – dokonce ani smrt epileptické sestry, jež rozbouřila Pearliny city, ani strach z arogantního nevládního otce, s nímž musela žít, ani pohled na bratra odváděného do vězení – nic z toho ji dostatečně nepřipravilo na osamělost života na elitní akademii.

Tam, kde si Pearl představovala skupinu společenských, studentům oddaných a s komunitou propojených učenců, našla malomyslné cyniky, bojující o místo v kanceláři. Studenti si stěžovali, že nemohou s profesory mluvit. Jako jediná žena jiné barvy pleti si Pearl připadala, jako by si ji všichni měřili nedůvěřivými pohledy. Sekretářky ji přehlížely, ochranka ji sledovala po knihovně.

Co vlastně dělala na tomto ubohém místě? Odpověď: Snažila se, seč mohla, dostat zaměstnání na plný úvazek – zaměstnání na celý život.

„Jak to tak vypadá, chci šanci stát se trvale – ne jen přechodně – nešťastnou.“

Pearl slíbila, že ačkoliv se blížil čas hlasování o tom, zda s ní univerzita podepíše smlouvu o práci na plný úvazek či ne, zachová chladnou hlavu. Jestli napoprvé prohraje, nevádí. Po léta proskakovala obručemi, tak bude prostě skákat i nadále.

Když ji však katedra skutečně nevolila, byla Pearl zničená. Příštího rána, když odjížděla z domu, vjela nesprávným směrem do jednosměrné ulice a zastavila tvář v tvář tahači s osmnácti koly. Další den se probudila se silným záchvatem ischiasu. Bolest byla tak ochromující, že se sotva dostala do koupelny.

Pocit oloupení o vlastní tělo, roztrhání na kusy, nechuti

pokračovat se nakonec stal děsivějším než představa toho, že by měla vyhledat pomoc. Pearl se rozhodla setkat se se mnou hned, jak bude moci opět řídit.

Byla jsem potěšena, že ji mohu konečně poznat.

Pearl Quinceyová byla vysoká žena – možná sto osmdesát centimetrů. Přišla v dlouhých akvamarínových šatech s turbanem stejné barvy. Měla kůži barvy anglického karamelu a silný hlas se západní indickým i americkým přízvukem.

„Ztroskotala jsem,“ řekla důrazně. „Nakonec mě to stejně vyplavilo na vašem břehu. Promiňte mi, prosím, všechny ty falešné poplachy.“

Nabídla jsem jí, aby si vybrala jakoukoliv židli a podnožku, aby se jí sedělo pohodlně.

„Vlastně mi nic není. Ale jen pokud nedýchám.“

Na židli naproti ní jsem sama měla pocit, jako bych zadržovala dech. Byla to první známka protipřenosu. Ztotožňovala jsem se s ní a jako bych napodobovala její napjaté držení těla. Navenek se mi Pearl zdála až příliš nápadně normální osoba ze středozápadu. Připadala mi však jako spřízněná duše. Nikdy jsem sice nebojovala o místo, ale dost jsem se namlátila hlavou do zdí, abych si teď dokázala představit její vyčerpání. Mí rodiče nemuseli čelit rasismu nebo urážkám, se kterými se potýkají přistěhovalci, ale strávili život tvrdou fyzickou prací, a já jsem byla, zrovna jako Pearl, první z rodiny, kdo získal vyšší vzdělání. A tak jako Pearl jsem jednou přecenila svou samostatnost a rozhodla se nespolehat na druhé. Všimla jsem si, že dokonce přizpůsobuji své dýchání jejímu. Empatie má v psychotherapii své místo, ale přílišná identifikace vede k problémům; u každého pacienta bychom měli rozpoznat její hranice.

Profesorka Quinceyová se naklonila kupředu a řekla, že momentálně největší frustraci jí působí skutečnost, že není schopna přečíst tituly na policích s knihami. Ještě jsem se ani nestačila usmát, když zavzlykala. Pearl se velmi styděla za to, že se necítí dobře. Zajímalo mě proč.

„V naší rodině byly samé silné ženy, nikdy jsem se nehroutila. Nemohu sama sebe poznat v tom křehkém zmatenci,

kterého vidíte před sebou. A je pokořující, že se rozsypu kvůli takové hlouposti. Zнала jste někdy *někoho*, kdo by byl tak vyřízený kvůli *místu*?”

V duchu jsem si dala dohromady krátký seznam.

Systém „publikuj nebo zemř“ a frakcionářství akademie podlomí mnoho kandidátů na místo. Henry Kissinger dokonce tvrdil, že opustil akademický život, protože „takovou politiku nemohl vystát“.

Vedení katedry anglického jazyka potvrdilo, že je spokojeno s Pearliným učením a psaním. Chtěli ji však vidět více psát a méně učit. Představa, že má šidit studenty za účelem chrlení publikací, Pearl urážela. Ale odejít z univerzity – a zklamat tak rodinu, stoupence a studenty – bylo nemyslitelné.

Když jsem navrhla, abychom se zaměřily na Pearliny nádeje a obavy, související s její návštěvou u mě, Pearl řekla:

„Nejbližší důvěrníci je mi moje matka. Terapie, během které bychom se šťouraly v mé rodině a rozebíraly ji, by mi nepomohla. Potřebuji, abyste mi pomohla s přítomností, ne s minulostí.“

Přikývla jsem. Jelikož se Pearl zmínila o odloučení a samotě, zeptala jsem se jí, na koho si myslí, že se v současné době může spohehnout. Má manžela nebo partnera? *Ne*. Děti? *Rozhodně ne*. Pearl řekla, že chápe, kam svými otázkami mířím, a rozhodla se mi pomoci: ne, nikdy nebyla vdaná ani s nikým nežila, a žádná známost není na obzoru.

„Nehodím se na randění“, řekla Pearl. „Zjistila jsem, že se na to prostě nehodím.“

„Jak nehodíte?“

„Jsem Darwinova pěnkava.“ Posunula své dlouhé údy na druhou stranu podnožky. „Nečetla jste náhodou někdy o pěnkavách v *Původu druhů*?“

„O těch, co přivedly Darwina na myšlenku přirozeného výběru?“

„Přesně o těch. No, takže já jsem jako pěnkava, která opustila své místo, aby si našla jiné. V jistých směrech jsem se sice přizpůsobila, ale stále se od ostatních ptáků nčím liším a nikdo se na mě nedívá jako na možnou partnerku.“

Byla jsem překvapena, že tato krásná, vzdělaná čtyřlísteková žena neměla nikdy žádnou vážnou známost.

Jako Darwinovy pěnkavy, o nichž jsem četla na vysoké – kdo nečetl? Nebyla jsem si však schopna vybavit způsoby jejich páření. Pearl používala pěnkaví problém jako metaforu pro problémy lidí, kteří vyměnili jedno místo ve společnosti za druhé. Cítila se jiná, nepochopitelná těm, mezi kterými právě teď žila. Chtěla jsem se dozvědět víc o tom, jak migrovala, o jejím původním prostředí, ale varovala mě: „Nepomohlo by to...“

Už jsem mluvila o mnoha „ano“ a „ne“, která má v sobě každý, kdo vyhledá pomoc terapeuta. Jak jsem tak Pearl naslouchala, slyšela jsem asi toto: Ano, ráda bych vám důvěrovala. Ne, vytěsnila bych tím svou věrnou rodinu. Ano, chci si nechat pomoci. Ne, dokázalo by to, že jsem pomoc potřebovala. Ano, chci změnit svůj život. Ne, nechci. Všechno, co dělám a co jsem, mě přivedlo tak daleko.

„Nechápejte mě špatně“, řekla Pearl. „Nejsem *nemilovatelná*. Doma na Jamajce mám skvělé přátele.“

„Budu mít pravdu, když řeknu, že jste člověk, jenž dodává všem ostatním sílu?“

Pearl přitakala. Když byla malá, přezdívali jí „malá máma“. Zdálo se, že i profesori u ní hledali moudrost. Její bratři a sestry se sice za ta léta také sebrali, ale jejich platy byly minimální. Když přišly účty z katolické školy, kam chodil Pearlín synovec, nebo když matka potřebovala novou střechu, volali Pearl. To byl další z důvodů, proč nemohla opustit své současné zaměstnání. Plat, který dostávala, jí umožňoval jim pomáhat.

Zeptala jsem se jí, co pro sebe dělá, když se necítí dobře. Odpověď: Organizuje konferenci, učí v nedělní škole nebo cvičí krasopis. Výčet jejích aktivit za poslední rok byl obsáhlejší, než co jiní lidé stihnou za pět let. Hlavou mi probleskl termín britské psychoanalytičky Melanie Kleinové: *manická obrana*.² Vyjadřuje nával aktivity, již někteří lidé maskují někdy docela vážné deprese. Tato taktika může léta fungovat a být přerušena mnohdy pouze nemocí, vyčerpáním nebo nehodou. Jak jsme tak spolu mluvily, napadlo mě, že série katastrof z poslední

doby byla to nejlepší, co se Pearl mohlo přihodit. Možná jen toto selhání přespříší vyvinutého smyslu pro povinnost mohlo navodit rovnováhu.

Pearl se na gauči znovu vzpřímila, přitiskla si obě ruce na záda a zeptala se, zda neexistuje nějaká metoda psychoterapie, která by nebyla tak „sebestředná“.

Možná proto, že se sama přirovnávala k pěnka, přišlo mi na mysl létání. Připomněla jsem jí, že když letíte v letadle, letušky vás nabádají, abyste si v případě nehody nejprve nasadili vlastní kyslíkovou masku, a potom teprve pomáhali ostatním. V okamžiku, kdy jsem to dořekla, jsem zalitovně otřepaností svého přirovnání, avšak Pearl vypadala, že jí to nevadí.

„Mluvíte o nutné sobeckosti, o tom, že některé věci se prostě musejí udělat nejdříve. Dobře. Ale co považujete za cíl takovéto práce?“

Představovala si, že budu vždy zastáncem individuálního štěstí, nikoli vyšších cílů. Řekla, že se někdy cítí zrovna tak.

„Včera jsem přemýšlela o tom, že půjdu za vedoucím katedry a řeknu mu, že se toho místa raději vzdám, odjedu domů a budu prostě učit malé děti nebo chovat kuřata a prasata.“

„Teď se tak cítíte? Že byste to všechno nejradyji hodila za hlavu?“

Pearl si zakryla tvář dlaněmi a rozplakala se. Za chvíli odpovéděla:

„Ne. Dnes vám chci říct: Chci to místo. Prosím, pomozte mi udržet si zaměstnání!“

Pearl předpokládala, že ji povedu určitým směrem. Byla jsem ráda, že byla tento svůj předpoklad schopna vyslovit. Každý praktik musel odolat pokušení ovlivňovat směr, kterým by se měl pacient dát. Samozřejmě bych Pearl ráda pomohla rozbít skleněný strop, ale kdo ví, zda zrovna tohle by mělo být cílem naší práce? Pearl sama den co den kolísala mezi tím, zda zůstat či odejít. Odpověděla jsem, že naše práce by nám měla pomoci objasnit a realizovat Pearlina přání. Zdálo se, že to jí sedí.

Co meztím zamýšlela dělat? Promluvit si s jinými terapeuty? Vrátit se ke mně? Řekla, že se vrátí. Knihy a to, jak se cítila

v mé pracovně, v ní vyvolalo pocit, že tady by mohla najít pomoc. Domluvila si schůzku na příští týden.

Jistým způsobem si mě Pearl postavila do opozice vůči své rodině. Představovala si, že chci její rodinu „rozebírat“, a v tom se mnou nemínila spolupracovat. Možná to byl způsob, jak obojím rozdíly mezi námi. Nebylo však možné porovnávat náš sociální původ. Moje sklony slučovat naše zkušenosti jako by odrážely něco ze vztahu Pearl s matkou, „nejbližší důvěrníci“. O jejich vztahu jsem toho moc nevěděla. Jen to, o čem se Pearl mimoděk zminila: že spolu mluví každý den po telefonu a že obě trpí chronickými bolestmi zad.

Nejdůležitější pro mě bylo, aby Pearl dokázala pochopit potřebu závislosti. Feministky posledních několika desetiletí³ ukazují na to, jak těžké může být pro ženy, a zvláště pak pro ty, jež zastávaly funkci rodičů už jako děti, nechat si pomáhat, namísto toho, aby samy pomáhaly. Touha po pomoci může být maskována mnoha způsoby. Doufala jsem, že Pearl bude jednou schopná opřít se o druhé, mnou počínaje.

A konečně mě mystifikovalo to, jak sama sebe nazývala „Darwinovou pěnka“. Změnila si jméno z vzácného klenotu na osamělého ptáka. Z přezdívky „malá máma“ na jméno stvoření, jež se nepáří. Otočila jsem se ke knihovně, abych, než dorazí další pacient, alespoň prolístovala *Původ druhů*. Mezi Darwinovým *Původem člověka* (The Descent Of Man) a Dickensovým *Pustým domem* (Bleak House) jsem našla jen zrádnou mezeru. Někdo si knihu půjčil a nevrátil. Nemohla jsem si vzpomenout, kdo to byl, ale byla jsem na toho ničemu pěkně naštvaná.

* * *

Na dalším sezení Pearl hlásila, že už po dvě noci klidně spí. Cítila se a také vypadala tak nějak lépe. Bez problémů pohybovala hlavou, a mohla se tak lépe rozhlížet po mé pracovně a knihách. Zeptala jsem se, zda ji něco zaujalo.

„Samozřejmě tu máte mnoho knih o psychoanalýze. A fe-
minismu... A hele! Máte dobrý vkus!“